«РАСЛЫЙМ»
Татарстан Республикасы
Премьер-министры
урынбасары – министр
____________ Р.Т. Борһанов
«__» ________ 2018 нче ел

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының

IX сыйныф укучыларына 2018 нче елда татар теленнән

төп дәүләт имтиханын үткәрү материалларының күрсәтмә варианты

Татарстан Республикасы мәгариф һәм фән министрлыгы
тарафыннан әзерләнде

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2018 нче елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән иҗади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган иҗади бирем башкаруына йөз тота. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшләгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук танып белү, төркемләү, татар теле дәресләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәҗәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң җәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеге, аның формасы, катлаулылык дәрәҗәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Бирем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм каралмада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле иҗади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дөрес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Караламадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл җыярга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңлагыз һәм киңәйтелгән изложение языгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Сочинение элементлары белән киңәйтү изложение текстыннан соң, күтәрелгән проблемага туры китереп башкарыла. Язма эшнең күләме <u>200 сүздән ким</u> булмаска тиеш. Эшегезне чиста һәм таныклык итеп языгыз.

Караклыкның башы энә урлаудан башлана, диләр. Ялкаулыкның да башы менә шулай кеше хезмәтеннән файдаланудандыр, мөгаен. Шөһрәт баштарак вакыты җитмәгәндә яки үзе аңламаганда гына Гадиләдән күчергәләсә, тора-бара бу аның гадәтенә кереп китте. Кыз да кат-кат каршылык күрсәтмәде, чөнки тагын бер кат: "Үзеңнең миңа бурычлы икәнеңне онытма, мин сине суга батканда коткарган кеше бит", - дигән сүзләрне ишетүдән курыкты.

Укытучы күрмәсә дә, классташлары һәммәсен белеп тордылар. Алар Шөһрәтне үрти үк башладылар. Бигрәк тә ерык авыз Кәшиф җанына тиде.

– Синең эшләр хутта, малай, ә? – диде ул. – Өйгә бирелгән мәсьәләләрне чишеп, баш ватасың юк. Гадиләдән күчердең дә куйдың. Берәр бишлегә укучы кыз бәкегә дә төшми, ичмасам, тартып чыгарыр идем дә үземнең бөтен эшемне шуңардан эшләтер идем.

– Кызыгасыңмыни? – диде Шөһрәт мактанулы тавыш белән.

– Кызыгам!

– Беләсегез килсә, Гадилә минем өчен утка да, суга да керәчәк.

– Суга төшкәнен беләбез инде. Утына да керер – анысына да ышанабыз, әмма кәләш булмас, – диде тыйнак табигатьле Тәлгат.

– Телисезме, бөтен класс алдында Гадиләдән мин синең кәләшең дип әйттертәм?

– Булмый!

– Менә күрерсез.

Класска башка укучылар да җыела башлады. Тәлгат Шөһрәтнең янына ук килеп:

– Әз генә акылың булса, син мондый түбәнлекне эшләмәячәксең, – диде.

– Кем өчен түбәнлек бит, – дип авыз ерды Шөһрәт.

Гадилә класс бусагасын атлауга ук, Шөһрәт аның каршысына килеп басты.

– Гадилә, – диде Шөһрәт кискен генә, – бөтен класска ишетелерлек итеп «мин синең кәләшең» дип әйт әле.

Гадилә үзе белән шаяралар дип уйлап, урынына барып утырмакчы булды, ләкин Шөһрәт аның юлына аркылы төште:

– Әйт. Син бит миңа гомереңбелән бурычлы...

Кыз кинәт агарынып китте. Елмаерга торган иреннәре усал кысылды. Ул Шөһрәтнең мыскыллаудан чалшаебрак торган йөзенә чалтыратып чабып җибәрде.

Класста, әйтерсең бомба шартлаттылар, гөрс итте дә тынды. Гадилә сумкасын да алмыйча, урамга чыгып йөгерде. Шуннан соң гына укучылар шаулашырга, кычкырышырга тотындылар.

Берничә көн Гадилә дә, Шөһрәт тә мәктәпкә килмәделәр. Бераздан классташ дуслары Гадиләнең район мәктәбендә укый башлавын ишеттеләр. Ә Шөһрәт, ярты ел каңгырып йөргәннән соң, шәһәргә һөнәр училищесына китеп барды. *(Ф. Яруллин)* (303 сүз)

Чыганак: Ф. Яруллин "Ак төнбоек" хикәясеннән өзек. (www. kitap.net.ru)

"Кыз да кат-кат каршылык күрсәтмәде, чөнки тагын бер кат: "Үзеңнең миңа бурычлы икәнеңне онытма, мин сине суга батканда коткарган кеше бит", - дигән сүзләрне ишетүдән курыкты.", – җөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлыйсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән **2 мисал** китерегез.

Язма эшнең күләме **200 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтелмәгән өчен 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	**Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)**
1	Шөһрәт Гадиләне үзенә бурычлы дип саный.
2	Классташлары һәммәсен белеп тордылар
3	Шөһрәт масая башлады.
4	Шөһрәт Гадиләне бөтен класс алдында кимсетте.
5	Аларның юллары аерылды.

Язма эшне бәяләү критерийлары

1 нче таблица

№	Критерий	Балл
ИК1	**Изложениенең эчтәлеге**	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган **барлык** мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бер микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	1
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бердән артык микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	0
ИК2	**Изложениенең мәгънә бөтенлеге, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклелеге**	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә:	2

	- логик хаталар юк, эзлеклелек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дөрес бүленгән.	
	Эштә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, **әмма** бер логик хата бар **яки** кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган, **әмма** бердән артык логик хата **яки** кызыл юлны билгеләүдә ике хата җибәрелгән.	0
ИК3	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы **матур әдәбияттан һәм тормыштан 2 дәлил-мисал** китергән.	4
	Укучы **матур әдәбиятка караган 2 дәлил китергән** **яки** **тормыш тәҗрибәсенә таянып, 1 дәлил-мисал** китергән.	2
	Укучы **1 дәлил-мисал** китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, **яки** укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен җыела торган иң югары балл		**10**

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	**Орфографик нормаларның үтәлеше**	
	Орфографик хаталары юк **яки** хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата җибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0

ГК2	**Пунктуацион нормаларның үтәлеше**	
	Пунктуацион хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	**Грамматик нормаларның үтәлеше**	
	Грамматик хаталары юк **яки** 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	**Сөйләм нормаларының үтәлеше**	
	Сөйләм хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3–4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	**Язма сөйләмнең фактик төгәллеге**	
	Материални язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материални язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материални язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен иң югары балл		**10**

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенең күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнең гомуми күләме 200 сүздән ким булмаска тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 150-199 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;

ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 100 сүздән артмаса, мондый эшләргә ГК1-ГК4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында җыярга мөмкин булган максималь балл – **20.**

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-5 балл – «2» ле билгесе;

6-10 балл – «3» ле билгесе;

11-15 балл – «4» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 5 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 5 баллдан кимрәк балл җыйса, «3» ле билгесе куела.

16-20 балл – «5» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 10 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 10 баллдан кимрәк балл җыйса, «4» ле билгесе куела.